VYTAUTO MONETOS SU LIŪTU IR MAZGO SIMBOLIU BEI ĮRAŠU *PEČAT* (APIE 1392–1393 M.)

Eduardas Remecas

Lietuvos nacionalinis muziejus
Arsenalo g. 1
LT-01100 Vilnius
El. p. numizmatika@lnm.lt

Straipsnyje rašoma apie labai retas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetas su liūtu ir mazgo simboliu averse ir įrašu PEČAT reverse. Remiantis naujausiais monetų radiniais, archeologiniais, istoriniais, sfragistiniais ir numizmatiniais duomenimis, daroma išvada, kad šias monetas apie 1392–1393 m. Vilniuje kaldino Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas.
Pagrindiniai žodžiai: moneta; liūtas; mazgas; PEČAT.

Įvadas

Mokslinėje literatūroje ir diskusijose nuo XIX a. net iki XX a. devintojo dešimtmečio vyravo nuomonė, kad pirmosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) monetos buvo keturių tipų, skiriamų pagal monetų averse ir reverse pavaizduotus ženklus: 1) ietigalis su kryžiumi ir įrašas PEČAT; 2) stulpai ir ietigalis su kryžiumi; 3) raitelis ir stulpai; 4) raitelis ir dvigubas kryžius skyde. Tačiau naujausi monetų radiniai ir jau turimų duomenų analizė nebeleidžia remtis tokiu glaustu pirmųjų lietuviškų monetų grupavimu.

Dabartiniu metu, be šių keturių monetų tipų, žinoma daug naujų. Tai monetos su portretu ir liūtu bei mazgo simboliu (rastos 1976 m., tipas paskelbtas 1981 m.), monetos su žuvimi-žiedu ir dvigubu kryžiumi skyde (rasta 1933 m., tipas paskelbtas tik 1994 m.), monetos su raiteliu ir dvigubais stulpais (rasta 1985 m., tipas paskelbtas 1988 m.). Patys naujausi monetų radiniai leidžia skirti tokius tipus, kaip monetos su liūtu ir ereliu (rastos 2002 m., tipas paskelbtas 2003 m.), monetos su dvigubu kryžiumi skyde ir ietigaliu su kryžiumi (rasta 1992 m., tipas paskelbtas 2002 m.), monetos su dvigubu kryžiumi skyde ir leopardu arba liūtu (rasta 2002 m., tipas paskeltas 2005 m.).

Be šių dešimties pirmųjų LDK monetų tipų, esama ir dar vieno – tai monetos, kurių averse pavaizduotas liūtas ir mazgo simbolis, o reverse yra sunkiai įskaitomas įrašas PEČAT. Jos ir bus nagrinėjamos šiame straipsnyje*. Esant tokiai gausybei pirmųjų LDK monetų tipų ir tikintis, kad ateityje jų bus dar daugiau, kyla būtinybė monetas grupuoti pagal jas kaldinusius valdovus ir monetų kaldinimo laiką. Pastaraisiais metais tai ir bandoma daryti, todėl savaime kyla diskusijų ir ginčų – juk pirmosiose monetose nėra nurodytų jų kaldinimo metų, neretai trūksta legendų, paprastai esama tik tam tikrų simbolių. Patvirtinti arba paneigti diskutuojant pareiškiamas nuomones ar net daryti visiškai naujas išvadas leistų išsami naujausių archeologinių, sfragistinių, istorinių duomenų, valdovų titulatūros ir monetų analizė. Be abejonės, šis straipsnis išsamiai ir galutinai neatsakys į visus keliamus klausimus. Jame daromos išvados nė negali būti galutinės, nes naujų archeologinių duomenų randama vos ne kasmet, o tai skatina keisti pateikiamus įrodymus ir interpretacijas. Straipsnio tikslas yra aptarti naujausius duomenis ir, remiantis jais, patikslinti monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduotas liūtas ir mazgas, o kitoje yra įrašas PEČAT, datavimą.

Šiame straipsnyje pirmą kartą monetoje pavaizduotas simbolis vadinamas mazgu. Iki šiol stilizuotas dviejų susipynusių širdžių ornamentas numizmatikos specialistų dažniausiai buvo vadinamas tamga. Šis žodis, kilęs iš tiurkų kalbos, reiškia ženklą ir pavaizduotas turkų bei totorių monetose buvo siejamas su konkrečia asmenybe arba gimine.

*Monetos, kaldintos įvairiose LDK srityse, straipsnyje neminimos.

■ Eduardas Remecas – Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ numizmatas, archeologas.
Veiklos sritys: numizmatika, seniausios LDK monetos, numizmatikos bibliografija.

1 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 17 mm, p – 0,726 g. Rasta Punios piliakalnyje (Alytaus r.) apie 1958–1959 m.

2 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 15 mm, p – 0,677 g. Rasta Luokstenės piliakalnyje (Jakabpilio r., Latvija) apie 1962–1963 m.

3 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 17 mm, p – 0,851 g. Rasta Vilniuje, Valdovų rūmų teritorijoje, 1987 m.

Pavaizduotas LDK monetose, jis tokios reikšmės neturi. Pastaraisiais metais tyrinėtojų šis simbolis vadinamas dviejų susipynusių širdžių ornamentu (žr. Sajauskas, Kaubrys 2006: 20, 38, 40), yra siūlymų jį vadinti pynute (žr. Remecas 2005b: 174). Vis dėlto nė vienas pavadinimas nėra visiškai tikslus, nes jais tik įvardijamas monetoje iškaltas vaizdas ir neperteikiama simbolio prasmė. Ornamentu būtų galima vadinti tik tam tikrą monetos puošybinį elementą, pavyzdžiui, Jogailos dviejų tipų monetose pavaizduotą abipus ir virš dvigubo kryžiaus skyde. Aptariamose monetose, taip pat Jogailos portretinėse monetose pavaizduotos dvi susipynusios širdys užima didesnę monetos dalį nei liūtas, taigi kažin ar jas galima laikyti paprasčiausiu ornamentu. Pavadinimas „pynutė“, perimtas iš rusų kalbos (rus. *pletionka*)*, taip pat žymi tik ornamentą.

Dviejų susipynusių širdžių, arba „pynutės“, vaizdavimas monetose buvo perimtas iš Aukso ordos. Šis ženklas islamo pasaulyje laikomas globą teikiančiu simboliu ir turi atskirą pavadinimą – mazgas. Tokią prasmę turi ir Aukso ordos monetose vaizduojamas mazgas, tik neaišku, kokia Rusijos kunigaikštysčių ir Kijevo monetose pavaizduoto mazgo prasmė. Jis gali simbolizuoti priklausomybę Aukso ordai arba būti tam tikru prekiniu ženklu, naudotu mokant mokesčius ir prekiaujant su Aukso orda, arba tiesiog puošybiniu elementu (tai būdinga vėlesnio laikotarpio Rusijos monetoms), o galbūt turi simbolinę reikšmę. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Jogailos ir Vytauto monetose pavaizduotas mazgas LDK pavaldumo Aukso ordai tikrai nereiškia. Priešingai, jis gali rodyti Jogailos ar Vytauto pretenzijas į visos Rusijos, taip pat ir į priklausančias nuo Aukso ordos, žemes. Šio simbolio laikyti tam tikru prekiniu ženklu, naudotu mokant mokesčius ir prekiaujant su Aukso orda, irgi negalima, nes monetų su mazgu daugiausia randama Rytų Lietuvoje, o tai rodo, kad jos buvo skirtos vietinei prekybai.

*Pastaruoju metu Rusijos numizmatai dviejų susipynusių širdžių ornamentą linksta vadinti vinjete.

1. Monetų radiniai ir jų aprašai

Pirmoji moneta su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT buvo rasta 1958–1959 m., kasinėjant Alytaus rajone esantį Punios piliakalnį (žr. 1 pav.). Apie ją paskelbta tik 1977 m. (žr. lent. nr. 12: Mugurevičs 1977: 94), 1962–1963 m. Luokstenės piliakalnyje (Jekabpilio r., Latvija) radus antrą šio tipo monetą (žr. 2 pav.). Pastaroji iš pradžių buvo priskirta prie neatpažintų monetų. 1981 m. ir 1985 m. Luokstenės moneta jau buvo priskiriama prie LDK monetų, tačiau kaip LDK sritinių kunigaikštysčių moneta (Volkaitė-Kulikauskienė, Luchtanas 1981: 266; Aleksiejūnas 1985: 125). Ji priskirta monetų su portretu tipui, nes vienoje monetos pusėje aiškiai matyti liūtas ir mazgas.

Pradėjus vykdyti archeologinius tyrimus Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje, 1987 m. ir 1991 m. buvo rastos dar dvi tokios pat monetos (Kuncevičius, Aleksiejūnas 1992). Naujieji radiniai (žr. 3–4 pav.) paskatino skirti naują monetų tipą. 1988 m. kaip atskiras tipas buvo išskirtos monetos su stulpais vienoje pusėje ir liūtu bei mazgu – kitoje (Ivanauskas 1988). Eugenijus Ivanauskas šio tipo monetas priskyrė Vytautui ir jas datavo 1396–1399 m. Rastų monetų skaičių 1992 m. papildė Verkių moneta (žr. 5 pav.).

Pirmas išsamesnis darbas, kuriame nagrinėjamos šio tipo monetos, pasirodė 1994 m. (Ivanauskas, Balčius 1994: 51–54). Jame buvo nurodyta, kad toje monetos pusėje, kur pavaizduoti stulpai, yra ir sutrumpintas žodis PEČAT. Tik radus dar dvi monetas (žr. 6–7 pav.) – Pikčiūnuose (Molėtų r.) ir Šeimyniškėliuose (Anykščių r.) – buvo nustatyta, kad toje monetų pusėje, kur anksčiau buvo įžvelgti stulpai, tėra tik įrašas PEČAT (Zabiela 1996: 75; 1997; Ivanauskas 1998; žr. monetą nr. 13: Ivanauskas, Douchis 1999: 23).

2001 m. jau buvo aprašytos devynios šio tipo monetos (žr. Grimalauskaitė 2001). Paskelbtas ir dar vienas radinys (žr. 8 pav.) – iš Rudaminos (Vilniaus r.). Prie šio tipo monetų priskirta ir anksčiau neatpažinta moneta – 1988 m. Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų radinys. Dar viena šio tipo moneta (žr. 9 pav.) buvo rasta 2002 m. pradžioje, atliekant archeologinius tyrimus Valdovų rūmų teritorijoje (Remecas 2002: 262; 2004: 89). Tais pačiais metais ten rastos dar dvi (žr. 10 pav.) šio tipo monetos (Monetų radiniai 2006: 10). 2004 m. viena moneta rasta Valdovų rūmų teritorijoje (žr. 11 pav.), 2005 m. – Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje (žr. 12 pav.). 2005 m. viena aptariamo tipo moneta (žr. 13 pav.) buvo rasta Rusijoje, Tverės srityje (Hulecki 2006). Mokslinėje literatūroje

4 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 15 mm, p – 0,632 g. Rasta Vilniuje, Valdovų rūmų teritorijoje, 1991 m.

5 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 15 mm, p – apie 0,6 g. Rasta Vilniuje, Verkiuose(?), 1992 m.

6 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 17 mm, p – 1,049 g. Rasta Pikčiūnuose(?) (Molėtų r.) 1995 m.

rašyta ir apie dar vieną Valdovų rūmų radinį, bet jame įžvelgtas tik mazgas, todėl monetos priklausomybė galutinai nenustatyta (Kvizikevičius 1995). Dabar jau žinoma, kad tas radinys yra Jogailos portretinė moneta, nes tik šio tipo monetose mazgas vaizduojamas taisyklingai – kaip dvi susipynusios širdys. Taigi iš viso šiuo metu yra žinoma penkiolika monetų su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT (žr. priedo 1 lent.). Naujausiais duomenimis, dar kelios šio tipo monetos (iki 5 vnt.) yra saugomos Ermitaže, Sankt Peterburge. Jų radimo aplinkybės nėra žinomos.

Rašant apie monetas su liūtu ir mazgo simboliu, daugiausia buvo pažymimas jų radimo faktas. Naujausia tokia publikacija pasirodė 2006 m. (Grimalauskaitė 2006). Monetos su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT kaip atskiras tipas išsamiau buvo nagrinėjamas tik keliuose darbuose (Ivanauskas, Balčius 1994: 51–54; Grimalauskaitė 2001; Remecas 2004: 88–89). Dėl šių monetų tarp tyrinėtojų iš pradžių nekilo jokių ginčų, nes vieni apie jas turėjo labai mažai informacijos ir neigė būtinybę skirti dar vieną tipą (Sajauskas, Kaubrys 1993: 37), kiti šiuo klausimu iš viso nepareiškė nuomonės (Kuncevičius, Aleksiejūnas 1992: 69), treti monetas priskyrė Vytautui ir jų kaldinimo data laikė 1396–1399 m. (Ivanauskas 1988; Ivanauskas, Balčius 1994: 54; Ivanauskas, Douchis 1999: 23). Tačiau pastaraisiais metais, padaugėjus monetų radinių, dėl jų atribucijos ir datavimo kilo tam tikrų nesutarimų. Pateikta nuomonių, kad šias monetas kaldino Skirgaila – 1382–1386 (1387) m. (Sajauskas 2004a: 87; Sajauskas, Kaubrys 2006: 20, 38), Vytautas – apie 1392 m. (Remecas 2004: 89; Kopicki 2005: 16) ar 1396–1398 m. (Douchis, Ivanauskas 2004: 15).

Kokias išvadas būtų galima padaryti apie monetas su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT, kai jų taip padaugėjo? Kuriam valdovui jos turėtų būti priskiriamos? Kada šios monetos buvo pradėtos kaldinti, kiek laiko ir kur buvo kaldinamos? Kokia monetoje vaizduojamų simbolių prasmė ir monetų metrologiniai duomenys? Į šiuos klausimus ir bandoma atsakyti straipsnyje.

2. Monetų atribucija ir liūto simbolio prasmė

Moneta, kurios vienoje pusėje pavaizduotas ant trijų kojų stovintis liūtas (priekinė – šiek tiek pakelta), turintis virš nugaros į mazgą susuktą uodegą, o kitoje pusėje neįgudusia ranka išraižytas žodis PEČAT, į mokslininkų akiratį pateko 1977 m. Prie LDK monetų ji buvo priskirta 1981 m., o naujas pirmųjų lietuviškų monetų tipas imtas skirti 1988 m. Nors mintis, kad šių monetų reverse yra tik žodis PEČAT, buvo iškelta 1992 m., tai galutinai nustatyta tik 1997 m. (žr. Kuncevičius, Aleksiejūnas 1992: 69).

Monetos su liūtu ir mazgo simboliu rastos palyginti neseniai, jų kiekis nėra didelis, o radimviečių arealas dar mažesnis, todėl numizmatai ir nebuvo linkę pareikšti savo nuomonės. Tik E. Ivanauskas (1988) šio tipo monetas priskyrė Vytautui ir jų kaldinimo data laikė 1396–1399 m. Tokia nuomonė buvo pagrįsta dviem argumentais: vienoje monetos pusėje yra pavaizduoti Gediminaičių stulpai – Vytauto ženklas, o pati moneta išgaubta, kaip ir kitos Vytauto monetos*. Nurodant monetų kaldinimo laiką, atsižvelgta į tai, kad Gediminaičių stulpai monetoje galėjo atsirasti tik 1396 m.**, ir kelta mintis, kad liūtas su mazgu tikriausiai rodė Vytauto pretenzijas į rusiškas žemes, kurios 1396–1399 m. priklausė nuo Aukso ordos. Anot E. Ivanausko (1988; Ivanauskas, Balčius 1994: 53–54), po Vorkslos mūšio (jį Vytautas pralaimėjo – E. R.) šių monetų kaldinimas turėjo būti nutrauktas. Kaip papildomas argumentas tokiam datavimui pagrįsti buvo nurodyta 1396 m. pinigų reforma, kurią įvykdžius monetų masė buvo sumažinta vienu trečdaliu (Ivanauskas, Balčius 1994: 86). Nors vėliau paaiškėjo, kad šio tipo monetose Gediminaičių stulpų nebuvo, autoriaus nuomonė monetų datavimo klausimu nepasikeitė (žr. Ivanauskas, Douchis 1999: 23).

Stanislovas Sajauskas yra pareiškęs nuomonę, kad monetas su liūtu ir mazgo simboliu 1382–1386 m. kaldino LDK vietininkas Skirgaila (1387–1392). Pagrindiniu argumentu laikoma tai, kad 1382 m. Skirgailos antspaude yra pavaizduotas raitelis, laikantis skydą su liūtu. S. Sajausko (2004a: 87, 91) nuomone, liūtas buvo vaizduojamas ir Skirgailos herbe, taigi visos LDK monetos su liūtu yra kaldintos Skirgailos 1382–1392 m. Monetų kaldinimo pradžia 1382 m. buvo pasirinkti todėl, kad tais metais Skirgailai buvo paskirta valdyti Trakų kunigaikštystė, 1386 m. – Vilnius. S. Sajausko ir D. Kaubrio (2006: 20, 38)

*E. Ivanauskas Vytauto monetomis laiko monetas su ietigaliu ir kryžiumi vienoje pusėje ir įrašu PEČAT – kitoje.

**Stulpai kaip Vytauto asmeninis ženklas pirmą kartą pavaizduoti jo antspaude, datuojamame 1397 m. sausio 23 d.

7 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 15 mm, p – 0,530 g. Rasta Šeimyniškėlių piliakalnyje (Anykščių r.), 1995 m.

8 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 17,5 mm, p – 1,031 g. Rasta Rudaminoje (Vilniaus r.) apie 2000 m.

9 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 16,7 mm, p – 1,175 g. Rasta Vilniuje, Valdovų rūmų teritorijoje, 2002 m.

sudaryto katalogo antrojoje dalyje jau nurodomos dvi šių monetų kaldinimo datos – 1382–1386 m. ir 1382–1387 m., tačiau paaiškinimo, kodėl jos pasirinktos, nėra.

Nustatyti monetų kaldinimo laiką ir jas susieti su tam tikru valdovu padeda archeologiniai duomenys. Ilgą laiką archeologija neleido daryti galutinių išvadų, nes monetos su liūtu ir mazgo simboliu būdavo randamos pažeistame sluoksnyje arba vienos, be kitų monetų. Pažeistame sluoksnyje yra rastos visos ne Vilniaus žemutinės pilies teritorijos monetos ir daug monetų iš šios teritorijos. Pavyzdžiui, 1987 m. viena tokia moneta rasta Valdovų rūmų rytinio korpuso B rūsio griuvėsiuose, suverstuose XVIII ir XIX a. sandūroje. 1988 m. rastos monetos tiksli vieta nenustatyta, 1991 m. viena moneta rasta už pietinio korpuso esančiame sluoksnyje, suardytame XVI a. pirmojoje pusėje, kasant Valdovų rūmų pamatus. Iš 2002 m. rastų trijų monetų viena gulėjo žemėse, sumaišytose su žemėmis iš šiaurinio korpuso priestato. 2004 m. viena moneta kartu su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero (1440–1492) monetomis buvo rasta pietinio ir vakarinio korpusų sandūros išorinėje pusėje, XV a. suardytame sluoksnyje. 2005 m. moneta su liūtu ir mazgo simboliu rasta archeologiškai nepažeistame kultūriniame sluoksnyje, tačiau be jokių kitų monetų. Tik 2002 m., atliekant archeologinius tyrimus Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorinėje pusėje, ties Naujojo arsenalo pastato pietrytiniu kampu, šias monetas pavyko rasti ne tik nesuardytame sluoksnyje, bet ir kartu su kitomis monetomis. Viename sluoksnyje 1–2 m spinduliu gulėjo dvi aptariamo tipo monetos, Jogailos moneta su liūtu ir ereliu, datuojama apie 1386–1387 m., ir Jogailos moneta su dvigubu kryžiumi skyde bei leopardu, datuojama apie 1388–1389 m. Šiek tiek tolėliau esančiame pastate buvo rasta ir Jogailos portretinė moneta, datuojama apie 1386–1387 m., taip pat Jogailos monetos su raiteliu, datuojamos apie 1388–1392 m., falsifikatas. Šie radiniai monetas su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT leidžia laikyti kaldintomis maždaug nuo 1386 iki 1392 m. Falsifikuota moneta galėjo būti kaldinama vėliau.

Tam tikras išvadas monetų datavimo klausimu leidžia daryti Šeimyniškėlių piliakalnio moneta, nors ir iš suardyto sluoksnio. Šioje vietoje iš viso buvo rasta keturių tipų monetų: be aptariamosios, dar Jogailos portretinė moneta, moneta su žuvimi-žiedu, datuojama apie 1388 m., ir Jogailos moneta su raiteliu (Ivanauskas, Zabiela 2004). Visos jos, išskyrus aptariamąją, kaip ir Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje rastos monetos, laikomos kaldintomis maždaug nuo 1386 m. iki 1392 m. Šeimyniškėlių piliakalnyje iki šiol nerasta Vytauto monetų su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT, datuojamų apie 1392–1396 m., ir monetų su stulpais, datuojamų po 1401 m.

Nustatant monetų atribuciją, tam tikrų duomenų teikia lobiai, nors aptariamo tipo monetų lobiuose ir nerasta. Tik turima žinių, kad Skraičionių lobyje (Alytaus r.) kartu su penkiolika Vytauto monetų, kuriose pavaizduotas ietigalis su kryžiumi ir yra įrašas PEČAT, apie 1888 m. buvo rasta ir viena moneta su žvėrimi (Volter 1888; Ivanauskas 1995: 20; Remecas 2004c: 206). Deja, iš monetos aprašo sunku nustatyti, kas buvo pavaizduota kitoje jos pusėje – ietigalis su kryžiumi ar koks nors atvaizdas. Sprendžiant iš aprašo, visos lobio monetos buvo išgaubtos. Vadinasi, lobio radinys laikytinas moneta su liūtu ir mazgo simboliu bei sunkiai įskaitomu įrašu PEČAT arba tokia moneta, perkalta į monetą su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT, arba dar kokia nors nežinoma moneta.

Kitas vertingos informacijos teikiantis monetų lobis buvo rastas 1933 m. Šančiuose, Kaune. Be 90 monetų su ietigaliu ir kryžiumi vienoje pusėje ir įrašu PEČAT kitoje, jame buvo ir dvi perkaltos monetos (Sajauskas 2004b). 1952 m. vienos iš perkaltų monetų (žr. 14 pav.) averse buvo įžvelgtos dvi užpakalinės liūto kojos (Karazija 1952: 69) ir nustatyta, kad abi monetos buvo perkaltos iš XIV a. pabaigos Lvovo monetų. Dabar jau nekyla abejonių, kad perkaltos buvo būtent monetos su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT. Šančių lobio monetoje aiškiai matyti ne tik dvi užpakalinės liūto kojos, bet ir dalis mazgo.

Taigi negausūs lobių duomenys rodo, kad monetos su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT yra labai glaudžiai susijusios su monetomis, kuriose pavaizduotas ietigalis su kryžiumi ir yra įrašas PEČAT.

Dar tiksliau nustatyti, kas kaldino monetas, galima išnagrinėjus numizmatinius duomenis. Pagal kaldinimo techniką aptariamos monetos yra panašiausios į sunkiąsias monetas su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT: jos šiek tiek išgaubtos (dubenėlio formos), žodis

10 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 16,3 mm, p – 0,903 g. Rasta Vilniuje, Valdovų rūmų teritorijoje, 2002 m.

11 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 15,8 mm, p – 0,425 g. Rasta Vilniuje, Valdovų rūmų teritorijoje, 2004 m.

12 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m. ∅ 15,0 mm, p – 0,636 g. Rasta Vilniaus žemutinė pilies teritorijoje, II oficinoje, 2005 m.

*Vėliau kaldintų monetų su ietigaliu su kryžiumi bei įrašu PEČAT įrašas yra meistriškesnis, o lengvųjų monetų – beveik tobulas.

PEČAT monetose su liūtu sunkiai įskaitomas, kaip ir kai kuriose sunkiosiose monetose su ietigaliu bei kryžiumi (žr. 15–16 pav.). Tai, kad nėra nė vienos monetos su liūtu, kurioje šis įrašas būtų aiškus, leidžia daryti prielaidą, kad jos yra vienos pirmųjų šio tipo monetų*.

S. Sajauskas (2004a: 91; Sajauskas, Kaubrys 2006: 29) monetas su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT priskiria Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui ir jas laiko kaldintomis iki 1377 m. Kiti tyrėjai (žr. Ivanauskas, Douchis 1999: 23; Remecas 2003: 52) šias monetas priskiria Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui, o jų kaldinimo data laiko maždaug 1392–1396 m.

Kol kas jokių svarių argumentų, įrodančių, kad LDK monetos buvo pradėtos kaldinti iki 1386 m., kai Jogaila tapo Lenkijos karaliumi, nėra (žr. Remecas 2005b). Aptariamų monetų siejimas su LDK vietininku Skirgaila irgi kelia daug neaiškumų. Pirma, 1385 m. Krėvos akto antspaudas neišsaugotas, taigi nežinoma, ar jame irgi buvo pavaizduotas liūtas, kaip ir 1382 m. Skirgailos antspaude. Prielaida, kad abu antspaudai yra vienodi, daroma remiantis tuo faktu, kad Skirgaila, 1387 m. birželio 18 d. duodamas priesaiką Jogailai, pritvirtino savo antspaudą, kuriame ant kunigaikščio skydo buvo liūtas. Vadinasi, toks antspaudas galėjo būti naudojamas 1382–1387 m. (žr. Rimša 2002: 98). Tačiau kitame Skirgailos antspaude, datuojamame 1394 m. vasario 18 d., kunigaikščio skyde yra pavaizduotas ne liūtas, o dvigubas kryžius (Gumowski 1930: 713–714). Koks ženklas buvo naudojamas Skirgailos antspaude, jam būnant LDK vietininku (1387–1392 m.) – liūtas ar dvigubas kryžius, nežinoma.

Antra, monetos su liūtu pačios paneigia išvadą, kad visos jos buvo kaldinamos Jogailos vietininko Lietuvos didžiojo kunigaikščio Skirgailos (1387–1392). Šiuo metu žinomos net keturių tipų monetos su liūtu. Tai monetos, kurių averse ir reverse atitinkamai pavaizduoti šie ženklai: 1) portretas ir liūtas su mazgo simboliu; 2) liūtas ir erelis; 3) dvigubas kryžius ir liūtas arba leopardas; 4) liūtas su mazgo simboliu ir įrašas PEČAT. Tai skatina kelti klausimą, kaip per šešis valdymo metus Skirgaila galėjo nukaldinti tiek skirtingai atrodančių ir tokios skirtingos technologijos monetų. Antai Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Jogailai S. Sajauskas priskyrė trijų, o Vytautui, valdžiusiam beveik 40 metų – tik dviejų tipų labai retai randamas monetas. Monetų skirtumus mėginama paaiškinti tuo, kad monetą su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT Skirgaila kaldino 1382–1386 m. Vis dėlto kyla klausimas, ar eilinis kunigaikštis (Trakų) turėjo teisę kaldinti monetas. Sunku paaiškinti ir tai, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos tuo metu kaldintų monetų randama beveik dešimt kartų mažiau nei monetų su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT. Daugiau nei pusė pastarųjų monetų yra rastos Vilniuje arba jo apylinkėse ir nė vienos – Trakuose. Būdamos tokios skirtingos, monetos su liūtu tikrai negali būti priskiriamos vienam valdovui.

Trečia, liūtas buvo XII–XIII a. Vladimiro didžiosios kunigaikštystės simbolis, vėliau perimtas Maskvos kunigaikščio Vasilijaus Dmitrijevičiaus (1389–1425), norėjusio parodyti savo pretenzijas valdyti visas Rusijos kunigaikštystes (Remecas 2004b). Tokią simbolio prasmę patvirtina prie liūto esanti legenda *vseja Rusi* (visos Rusijos). Maskvos kunigaikštystės monetos su liūto simboliu buvo pradėtos kaldinti tik po 1390 m., todėl jų tiesiogiai negalima sieti su Jogailos monetomis, tačiau liūtas yra pavaizduotas Boriso Konstantinovičiaus (1383–1387 ir 1391–1392) ir Vasilijaus Dmitrijevičiaus Kirdiapos (1387–1391) kaldintose Suzdalės–Nižnij Novgorodo kunigaikštystės monetose. Liūtas kaip Rusios simbolis pavaizduotas ir Lenkijos monetose, nuo 1340 m. iki 1394 m. Lvove kaldintose Raudonajai Rusiai.

Svarstant, kokią prasmę turi LDK monetose pavaizduotas liūtas, reikėtų atsižvelgti į tą faktą, kad jau Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas (1316–1341) titulavosi lietuvių ir rusų karaliumi, o valdant Algirdui (1345–1377) LDK siekė pajungti visas rusų žemes ir sumažinti vis didėjančią Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės įtaką, deja, nesėkmingai. Po 1380 m. rusų laimėto Kulikovo mūšio prieš Aukso ordą Maskvos įtaka dar labiau sustiprėjo. LDK ir Jogailos, 1377 m. užėmusio sostą, vaidmuo rusiškose žemėse ėmė mažėti. Prie to prisidėjo ir nevykusi Jogailos parama Aukso ordai Kulikovo mūšyje. Kad išlaikytų savo įtaką Rytuose ir Vakaruose, Jogaila vedė derybas dviem kryptimis. 1384 m. jis sudarė sutartį su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Dmitrijumi Ivanovičiu Doniečiu (1359–1389), kurioje pasižadėjo tuoktis su jo dukterimi Sofija ir įvesti Lietuvoje stačiatikybę. Dmitrijus

13 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1392–1393 m., p – 0,891 g. Rasta Staricos apyl., Tverės sr., Rusija, apie 2005 m.

14 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1393–1396 m. Perkalta. ∅ 18,2 mm, p – 1,31 g. Rasta Kaune, Šančių lobyje, 1933 m.

15 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1393–1396 m. ∅ 16,9 mm, p – 1,18 g. Rasta Kaune, Šančių lobyje, 1933 m.

už tai reikalavo, kad Jogaila jį pripažintų savo vasalu. Tačiau Jogaila, kaip žinoma, pasirinko Lenkijos karalaitę Jadvygą ir tapo Lenkijos karaliumi. Vis dėlto siekis kontroliuoti Rusijos žemes neišnyko. Dmitrijus Donietis pirmasis iš Rusijos kunigaikščių pasivadino visos Rusijos kunigaikščiu (žinomas 1389 m. jo antspaudas). Tokia įvykių raida Jogailos tikrai negalėjo tenkinti. Juo labiau, kad Jogaila titulavosi ne tik Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, bet ir Rusios prigimtiniu ponu, taip pat paveldėtoju. Tai matyti iš 1385 m. Krėvos akto, kuris išduotas „Dievo valia Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Rusios prigimtinio pono bei paveldėtojo Jogailos" *(Nos Jagalo virtute Dei dux magnus Litwanorum Rusieque dominus et heres naturalis),* ir iš kitų dokumentų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad liūto simbolis Jogailos portretinių monetų reverse atliko tą patį vaidmenį, kaip ir daugelio kitų valstybių kaldintose portretinėse monetose pavaizduoti daliniai simboliai, atstojantys valstybių herbą. Jis buvo Rusios, LDK rusiškų žemių, o gal ir visos LDK valstybės pirmuoju monetose vaizduojamu simboliu.

Ketvirta, liūto simbolis yra pavaizduotas Vytauto kaldintose monetose. Žinomos 1401 m. Smolenske Vytauto kaldintos monetos su stulpais, kurių kitoje pusėje pavaizduotas liūtas simbolizavo Vytauto valdžią Rusios žemėse ir kartu pretenzijas į visas rusiškas žemes (Remecas 2004d: 55–56). Nereikėtų pamiršti to fakto, kad nuo 1392 m. Vytauto politikos Rytuose pagrindinis tikslas buvo nuversti visus LDK sričių kunigaikščius ir paskirti savo statytinius. Tai buvo įgyvendinta – Vytautas tapo visos LDK valdovu ne tik *de jure,* bet ir *de facto*. Neatsitiktinai į Vytautą Rusios kunigaikščiai kreipdavosi kaip į Lietuvos didįjį kunigaikštį ir daugelio rusiškų žemių valdovą, Rusios valdovu Vytautą vadino ir Vokiečių ordinas (Skurvydaitė 1999: 20), nors pats Vytautas oficialiai taip niekada nesititulavo.

Penkta, Skirgaila, 1387–1392 m. buvęs LDK vietininku, titulavosi tik Lietuvos kunigaikščiu ir Trakų bei Polocko valdovu – *dei gratia dux Lithuanie et dominus Tracensis et Polocensis* (Gumowski 1930: 713; Skurvydaitė 2000: 14). Titulą „rusų didysis kunigaikštis" *(velikij kniazj russkij)* įgijo tik 1394 m., kai jam buvo paskirtas valdyti Kijevas (Lichačiov 1930: 101). Tačiau tuo metu, kaip minėta, Skirgailos asmeninis ženklas jau tikrai buvo dvigubas kryžius. Taigi Jogaila titulavosi Lenkijos, Lietuvos ir Rusios karaliumi, LDK vietininku tapęs Vytautas nuo 1392 m. ėmė tituluotis Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu (Skurvydaitė 2000: 12, 17), o Skirgaila visuomet tituluodavosi tik kunigaikščiu.

Visi šie faktai liūto vaizdavimą LDK monetose leistų sieti su Lietuvos kunigaikščių titulavimusi Rusios valdovais ir nuo Algirdo laikų keliamu uždaviniu valdyti visas rusiškas žemes. Rusios valdytojo titulas buvo pridedamas prie visų LDK valdovų titulų, o vėliau jis buvo perimtas ir Lenkijos valdovų. Faktų, kad liūto simbolį kaip asmeninį ženklą būtų naudojęs LDK vietininkas Skirgaila (1387–1392 m.), neturima.

Monetų su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT radimviečių arealas nėra didelis – Rytų Lietuva ir LDK sostinė Vilnius (9 iš 15 žinomų monetų). Tai rodytų, kad šio tipo monetų kaldinimo vieta buvo Vilnius. Nežinomas tik monetų kaldinimo laikas. Vieni numizmatai jas laiko kaldinamos vėliau nei sunkiosios monetos su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT (Ivanauskas, Douchis 1999: 23), kiti – prieš joms pasirodant (Remecas 2004d: 89).

3. Monetų datavimas

Kad monetos su liūtu ir mazgo simboliu buvo kaldinamos anksčiau nei monetos su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT, rodytų tas faktas, kad jose žodis PEČAT įrašytas labai neprofesionaliai – raidės išmėtytos arba tarp jų nėra tarpų, kai kurios iš jų nepanašios į žinomas raides. Todėl įrašas ilgai ir nebuvo perskaitomas. Kai kurių sunkiųjų monetų su ietigaliu ir kryžiumi įrašą irgi sunku perskaityti. Archeologiniai duomenys ir kiti faktai taip pat rodo, kad monetos su liūtu yra kaldintos anksčiau nei monetos su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT.

Šiuo metu žinomos trys monetos su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT, kurios yra perkaltos iš kitų monetų (žr. 1 lent.). Viena iš jų (žr. 17 pav.) apie 1870 m. buvo rasta Kaune (žr. monetą nr. 146: Hutten-Czapski 1871: 14). Šios monetos piešinys pateiktas keliuose leidiniuose (žr. monetą nr. 2: Tyszkiewicz 1875: 5; žr. lent. XXVIIIb: Stronczynski 1885: 52; žr. monetą nr. 504: Gumowski 1914). Paskutinį kartą apie Kaune rastąją monetą

16 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1393–1396 m. Ø 17,7 mm, p – 1,03 g. Rasta Kaune, Šančių lobyje, 1933 m.

buvo rašoma 1920 m. – lenkų numizmatas Marian Gumowski (1920: 42) priėjo prie išvados, kad perkalta moneta yra falsifikatas. Kaip argumentas buvo nurodyta tai, kad ji yra iškalta ant kitos monetos ir yra didesnė bei sunkesnė negu kitos šio tipo monetos. Garsusis numizmatas tikriausiai būtų pakeitęs nuomonę, jeigu jam būtų buvusios žinomos vadinamosios sunkiosios monetos su įrašu PEČAT. Jos mokslui tapo žinomos tik 1933 m., radus Šančių lobį.

1 lentelė

Perkaltos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto monetos

Radimo vieta ir data	Monetos požymiai	Saugojimo vieta
Kaunas, rasta apie 1870 m.	Ø 17 mm, p – 1,288 g	Čartoriskių muziejus, Krokuva
Kaunas (Šančiai), lobis, rasta 1933 m.	Ø 18,2 mm, p – 1,31 g	Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Ag 9138
Kaunas (Šančiai), lobis, rasta 1933 m.	Ø 18,1 mm, p – 1,25 g	Buvo Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, prarasta 1962 m.

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

17 pav. LDK. Vytautas. Denaras. Apie 1393–1396 m. Perkalta. Ø 17 mm, p – 1,288 g. Rasta Kaune apie 1870 m.

Šančių lobyje buvo dvi perkaltos monetos. Lietuvių numizmatas Povilas Karazija (1952: 69) rankraštyje rašė, kad ant abiejų perkaltų monetų matyti dalis liūto kojų. Tuo remdamasis, P. Karazija darė išvadą, kad tie radiniai tikriausiai buvo Jogailos iki 1396 m. kaldintos Raudonosios Rusios monetos. Šiai nuomonei pritarė ir S. Sajauskas (2004a: 85), kaip argumentą pateikdamas tai, kad perkaltosios monetos masė yra 1,31 g, o monetų su liūtu vidutinė masė yra 0,784 g. Deja, nebuvo paminėta moneta su liūtu, kurios masė yra 1,049 g (žr. Grimalauskaitė 2001: 122). Abiejų Šančių lobio radinių laikyti perkaltomis Raudonosios Rusios monetomis neleidžia ir kitas faktas – tos abi monetos yra nukaltos iš suplotos sidabro vielos ruošinių. Raudonosios Rusios monetos buvo kaldinamos iš sidabro skardos lakštų, o iš atkirptos sidabro vielos išplotų gabaliukų buvo kaldinamos seniausios LDK monetos. E. Ivanauskas ir M. Balčius (1994: 41) padarė išvadą, kad Šančių lobio monetos buvo perkaltos iš 1387 m. kaldintų Jogailos portretinių monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduotas liūtas ir mazgas. Tačiau šiuo metu, pagausėjus radinių, tokią išvadą jau galima paneigti.

Jogailos portretinėse monetose liūtas ir mazgas yra pavaizduoti tik su linijiniu arba taškiniu apvadu, o perkaltose monetose jokio apvado nėra. Galbūt jas kaldinant spaudas buvo pasislinkęs, todėl apvado ir nesimato. Dauguma Jogailos portretinių monetų rodo, kad mazgas jose yra pavaizduotas taisyklingai – kaip dvi susipynusios širdys, o monetose su įrašu PEČAT jis yra stilizuotas (žinomos tik dvi Jogailos portretinės monetos, kuriose mazgas yra stilizuotas). Stilizuotas mazgas matyti ir perkaltose monetose. Vadinasi, monetos su ietigaliu ir kryžiumi vienoje pusėje ir įrašu PEČAT kitoje gali būti perkaltos iš monetų su liūtu ir mazgo simboliu. Tai patvirtintų ir tas faktas, kad šiandien jau žinomos trys monetos su liūtu, kurių masė yra daugiau nei 1 gramas – 1,03 g, 1,04 g ir 1,17 g (visų trijų žinomų perkaltų monetų masė irgi yra daugiau nei 1 g). Anksčiau buvo manoma, kad monetų su liūtu vidutinė masė yra 0,76 g, o Jogailos portretinių monetų – 1,14 g (Ivanauskas, Balčius 1994: 87, 92; Ivanauskas, Douchis 1999: 7), bet dabar jau žinoma, kad Jogailos portretinių monetų masė yra nuo 0,5 iki 1 g, vidutinė masė – apie 0,8 g (Remecas 2004b: 31). Beje, prielaida apie 1396 m. Vytauto įvykdytą pinigų reformą (Ivanauskas, Balčius 1994: 54, 86) nepasitvirtino – pagausėjus monetų radinių, tapo aišku, kad monetų prekinė vertė sumažinta nebuvo.

Remiantis paskutiniais duomenimis, monetos su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT laikomos kaldintomis apie 1392–1396 m. (Remecas 2003: 52). Kaip galima spręsti iš perkaltų Šančių lobio monetų, monetos su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT turėjo būti kaldinamos anksčiau, bet turbūt negalėjo būti kaldinamos prieš pasirašant 1392 m. rugpjūčio 4 d. Astravos sutartį, kai Vytautas tapo LDK vietininku. Nors tokių monetų žinoma nedaug, bet kai kurios iš jų yra perkaltos į kitas monetas (3 iš 15), o tai rodytų, kad buvo kaldinamos labai trumpą laiką. Tai patvirtintų ir pastaruoju metu nustatytas

naujas monetų tipas – monetos su dvigubu kryžiumi skyde ir ietigaliu su kryžiumi, datuojamos apie 1392 m. Esama duomenų, leidžiančių manyti, kad jos buvo pradėtos kaldinti iškart po Astravos sutarties (Remecas 2004a), bet tikriausiai buvo kaldinamos labai trumpai, galbūt tik keletą dienų ar savaičių. Tai rodytų tas faktas, kad šiandien žinomos tik šešios monetos, o spaudai joms pagaminti to paties meistro ir nė vienas jų nesudilęs. Tai, kad monetos labai skirtingos (jų apipavidalinimas suprastėjęs), o vakarietiška kaldinimo technika pasikeitusi į rytietišką, leidžia daryti prielaidą, kad netrukus monetų kalykla buvo uždaryta. Monetas su liūtu ir mazgo simboliu kaldino kiti meistrai, o jiems pakeisti, matyt, prireikė laiko. Vadinasi, monetos su liūtu ir mazgo simboliu bei įrašu PEČAT galėjo būti pradėtos kaldinti 1392 m. pabaigoje ar net 1393 m.

Tokiam monetų datavimui prieštarautų tas faktas, kad Vilniaus žemutinės pilies lobyje tarp penkių skirtingų tipų LDK monetų, apimančių laikotarpį nuo 1386 m. iki 1396 m., aptariamo tipo monetų nebuvo. Tačiau šiame lobyje nebuvo ir kitų tuo metu kaldintų pinigų: monetų su dvigubu kryžiumi skyde ir leopardu (liūtu), monetų su dvigubu kryžiumi skyde ir ietigaliu bei kryžiumi, sunkiųjų (ankstyvųjų) monetų su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT. Daugiausia rasta tų monetų, kurios cirkuliavo apyvartoje. Net keturių tipų lobio monetų šiuo metu yra žinoma gerokai daugiau nei į lobį nepatekusių monetų. Išimtis yra tik moneta su liūtu. Taigi Vilniaus žemutinės pilies lobis neprieštarauja šiame straipsnyje pateikiamam monetų datavimui.

4. Monetų su liūtu ir mazgo simboliu analizė

Aptariamo tipo monetose pavaizduoti liūto ir mazgo simboliai galėjo būti perimti iš Jogailos portretinių monetų, kaldintų apie 1386–1387 m. Monetas kalant neįgudusiems meistrams, mazgas iš rytietiško simbolio galėjo tapti jo imitacija. Keliose monetose mazgo nematyti, taigi kyla klausimas, ar jis neįspaustas dėl kaldinimo broko, ar mazgo iš viso nebuvo. Žodis PEČAT, turėjęs reikšti monetą, įrašytas negrabiai, taigi gali būti, kad jis įspaustas nekvalifikuotų meistrų arba labai skubant. Galbūt geriausi kalyklos meistrai po Astravos sutarties išvyko dirbti į kitas monetų kalyklas, o naujų meistrų paieška užtruko. Monetų kaldinimas Vytautui turėjo būti labai aktualus politiniais sumetimais, todėl nenorėta ilgai laukti atvykstant geresnių meistrų.

Monetose pavaizduotus simbolius būtų galima aiškinti taip: Vytautas (kaip ir Jogaila), kaldindamas vienas pirmųjų savo monetų, siekė parodyti pretenzijas į visas rusų žemes (liūtas), kartu ir į valdomas Aukso ordos (mazgo simbolis). Jogailai tokie Vytauto ketinimai turėjo nepatikti, nes Vilnius ir visa LDK Vytautui buvo pavesta valdyti tik vietininko teisėmis, todėl monetų kaldinimas ir buvo nutrauktas – tokią prielaidą leistų daryti monetų perkalimas ir nedidelis rastų monetų kiekis. Dalis nukaldintų monetų (sunkiosios) galėjo būti perkaltos į monetas su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT – Trakų ir Voluinės kunigaikščio monetas. Išeitų, kad buvo grįžta prie senojo Vytauto simbolio, kuris pavaizduotas ir 1392 m. monetose.

Metrologiniai duomenys monetas su liūtu ir mazgo simboliu, kaip ir monetas su ietigaliu bei kryžiumi ir įrašu PEČAT, leidžia suskirstyti į mažas ir dideles (lengvas ir sunkias). Mažesniųjų monetų skersmuo yra apie 15 mm, masė apie 0,6 g, didelių – skersmuo apie 16–18 mm, masė apie 1 g ir daugiau. Vidutinė monetų masė yra apie 0,8 g (neskaitant ypač susidėvėjusių monetų). 1999–2000 m. rentgeno fluorescenciniu aparatu atliktas keturių monetų prabavimas parodė, kad monetų prabos labai panašios – 758, 876, 934, 966 (12–15 lotų), vidutiniškai 883,5 (14 lotų). Pačios mažiausios prabos moneta buvo prastos kokybės, pažeista grunto, joje rasta net 2,5 procento fosforo, nors kitose monetose paprastai šio elemento iš viso nebūna. Tai, be abejo, turėjo įtakos jos prabai. Taigi monetos turėjo būti kaldinamos beveik iš gryno sidabro (apie 937,5 arba 15 lotų prabos).

Monetos su liūtu yra išgaubtos į abi puses. Kai kuriose iš jų matyti raidės **П**, **Ч**, **А** ir ženklas **Ь**. Galbūt esama ir dar kokių nors raidžių ar simbolių, bet į šį klausimą bus galima atsakyti tik tada, kai tokių monetų bus rasta daugiau. Iš visų šiuo metu žinomų monetų su liūtu ir mazgo simbolių rasti tokių, kurių nors viena pusė būtų kaldinta tuo pačiu spaudu, nepasisekė.

Aptariamos monetos skiriasi ne tik skersmeniu ir mase, bet ir liūto vaizdavimu – vienose monetose jis pavaizduotas einantis į kairę, kitose – į dešinę. Net dešimtyje iš penkiolikos monetų liūtas vaizduojamas einantis į dešinę (heraldiškai – į kairę). Vis dėlto toks požymis, t. y. nenusistovėjusi simbolių vaizdavimo kryptis, yra būdingas visoms XIV a. pabaigoje kaldintoms LDK monetoms.

Išvados

Išnagrinėjus LDK monetas, kurių averse vaizduojamas liūtas su mazgo simboliu, o reverse yra įrašas PEČAT, daromos tokios pagrindinės išvados:

1. Šias monetas kaldino LDK vietininku tapęs Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas maždaug 1392 m. pabaigoje–1393 m.

2. Monetos buvo kaldinamos LDK sostinėje Vilniuje.

3. Monetose pavaizduoti liūto ir mazgo simboliai tikriausiai reiškė Vytauto pretenzijas į visas rusiškas žemes, taip pat ir tas, kurios buvo priklausomos nuo Aukso ordos.

4. Metrologiniai monetų duomenys yra tokie: monetų skersmuo – nuo 15 iki 18 mm, masė – nuo 0,6 iki 1 g ir daugiau. Vidutinė monetų masė – apie 0,8 g, praba – apie 937,5, arba 15 lotų. Taigi jos buvo kaldinamos beveik iš gryno sidabro.

5. Monetų kaldinimas galėjo būti nutrauktas todėl, kad jos rodė Vytauto ketinimą valdyti visas LDK ir rusiškas žemes, taip pat ir priklausomas nuo Aukso ordos. Iš tikrųjų Vytautas tuo metu buvo tik Jogailos vietininkas Vilniuje.

6. Dalis Vytauto monetų (sunkiausios) buvo perkaltos į monetas su ietigaliu ir kryžiumi – Trakų ir Voluinės kunigaikščio monetas, kurios rodė tikrąją Vytauto padėtį.

7. Aptariamų monetų radiniai ir jų analizė skatina keisti ankstesnį Vytauto monetų su ietigaliu ir kryžiumi bei įrašu PEČAT datavimą. Jų kaldinimo pradžia laikytini ne ankstesni nei 1393 metai (monetos kaldintos iki 1396 m.).

1 lentelė

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto apie 1392–1393 m. Vilniuje kaldinti denarai

Radimo vieta ir data	Monetos požymiai	Saugojimo vieta
Punios piliakalnis (Alytaus r.), rasta 1958–1959 m.	∅ 17 mm, p – 0,726 g, praba – 758 (moneta nudilusi). Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, Inv. Nr. AR 388: 116
Luokstenės piliakalnis (Jakabpilio r., Latvija), rasta 1962–1963 m.	∅ 15 mm, p – 0,677 g (moneta nulaužtu kraštu). Liūtas eina į kairę	Latvija
Vilnius (Valdovų rūmai), rasta 1987 m. rytinio korpuso B rūsio griuvėsiuose	∅ 17 mm, p – 0,851 g, praba – 934. Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 20895
Vilnius (Valdovų rūmai), rasta 1988 m. rytiniame korpuse(?), atsitiktinė	∅ 17 mm, p – 0,961 g, praba – 966 (moneta labai nudilusi, apdaužyta). Liūtas eina į kairę	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 20902
Vilnius (Valdovų rūmai), rasta 1991 m. pietinio korpuso išoriniame kieme	∅ 15 mm, p – 0,632 g, praba – 876. Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 20983
Vilnius (Verkiai?), rasta 1992 m.	∅ 15 mm, p – apie 0,6 g. Liūtas eina į kairę	Asmeninė kolekcija
Pikčiūnai(?) (Molėtų r.), rasta 1995 m.	∅ 17 mm, p – 1,049 g. Liūtas eina į dešinę	Asmeninė kolekcija
Šeimyniškėlių piliakalnis (Anykščių r.), rasta 1995 m.	∅ 15 mm, p – 0,530 g. Liūtas eina į kairę	Anykščių krašto muziejus
Rudamina (Vilniaus r.), rasta apie 2000 m.	∅ 17,5 mm, p – 1,031 g. Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 21429
Vilnius (Valdovų rūmai), rasta 2002 šiaurinio korpuso priestate	∅ 16,7 mm, p – 1,175 g. Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 21428
Vilnius (Valdovų rūmai), rasta 2002 09 27, šiaurinio korpuso išorėje	∅ 16,3 mm, p – 0,903 g. Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 21863
Vilnius (Valdovų rūmai), rasta 2002 m. šiaurinio korpuso išorėje	∅ 15,2 mm, p – 0,328 g (moneta skylėta). Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, N 21864
Vilnius (Valdovų rūmai), rasta 2004 m., už pietinio ir vakarinio korpusų sandūros	∅ 15,8 mm, p – 0,425 g (aplūžusi). Liūtas eina į dešinę	Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 101816
Vilnius (Žemutinė pilis, II oficina), rasta 2005 m.	∅ 15,0 mm, p – 0,636 g. Liūtas eina į kairę	Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 100548
Staricos apyl. (Tverės sr., Rusija), rasta 2005 m.	p – 0,891 g. Liūtas eina į dešinę	Asmeninė kolekcija
Radimo vieta nežinoma, rasta XIX a.–XX a. I p.	Iki 5 vnt. Liūtas eina į kairę	Ermitažas, Sankt Peterburgas

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Literatūra

Aleksiejūnas V. 1985: Pierwsze monety litewskie. – *Biuletyn numizmatyczny* 7–8, Warszawa, 121–126.

Hutten-Czapski E. 1871: *Catalogue de la collection des médailles et monnaies Polonaises* 1, St. Petersburg-Cracovie.

Douchis R. J., Ivanauskas E. 2004: *Pocket Catalogue of Lithuanian Coins. Kišeninis lietuviškų monetų katalogas. Kieszonkowy katalog monet litewskich. Кішэнны каталог літоускіх манет. Карманный каталог литовских монет.* 1386–1938. Kaunas: JUDEX.

Gumowski M. 1914: *Podręcznik numizmatyki polskej*, Kraków.

Gumowski M. 1920: *Numizmatyka litewska wieków średnich*, Kraków.

Gumowski M. 1930: Pieczęcie Książąt Litewskich. – *Ateneum Wileńkie* 7(3–4), 684–725.

Ivanauskas E. 1988: Sena lietuviška moneta. – *Tiesa* 139, 4.

Ivanauskas E. 1995: *Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1390–1865 m*. Vilnius: Savastis.

Ivanauskas E. 1998: Numizmatikos naujienos. Kas vaizduojama ant labai retai aptinkamos Teodoro Karijotaičio monetos? Ar monetos su liūtu yra lietuviškos? – *Baltų archeologija* 1–2, 49–50.

Ivanauskas E., Balčius M. 1994: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų*, Vilnius.

Ivanauskas E., Douchis R. J. 1999: *Coins of Lithuania 1386–1707*. Vilnius-Columbia: Savastis.

Ivanauskas E., Zabiela G. 2004: Ankstyvosios lietuviškos monetos iš Šeimyniškėlių. – *Numizmatika* 2–3, 175–183.

Karazija P. 1952: *Šančių lobis. Lobio aprašymas ir tyrinėjimai*. Vilnius (rankraštis).

Kopicki E. 2005: *Monety Wielkiego Księstwa Litewskiego 1387–1707*. Warszawa: Polskie towarzystwo numizmatyczne.

Kuncevičius A., Aleksiejūnas V. 1992: Pirmosios Lietuviškos monetos ir plombos. – *Kultūros barai* 2, 67–69.

Kvizikevičius L. 1995: Dar viena moneta su tamgos ženklu. – *Kultūros paminklai* 2, 26–27.

Monetų radiniai Lietuvoje Tarptautinei numizmatikos konferencijai skirtos parodos katalogas. Coins Finds in Lithuania. Catalogue of the Exhibition Arranged in Connection with the International Numismatics Conference 2006. Sudarė Remecas E. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

Mugurēvičs Ē. 1977: *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. 3–15 gs. Archeoloģiskie pieminekļi*, Rīga.

Remecas E. 2002: Numizmatiniai radiniai iš Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*, 261–266.

Remecas E. 2003: *Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis (XIV a. pabaiga)*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

Remecas E. 2004a: Apie nežinomą seniausių Lietuvos didžiosios kunigaikštystės monetų tipą – Jogailos/Vytauto 1392 m. denarą. – *Kultūros paminklai* 11, 79–85.

Remecas E. 2004b: Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos portretinės monetos. – *Istorija* 59–60, 22–32, 161.

Remecas E. 2004c: Pinigų lobiai Vilniaus senienų muziejaus numizmatiniame rinkinyje. – *Numizmatika* 2–3, 199–230.

Remecas E. 2004d: Pirmosios oficialiai pripažinto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto monetos. – *Pinigų studijos* 3, 49–61.

Remecas E. 2005a: Apie dvi labai retas XIV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetas. – *Kultūros paminklai* 12, 42–49.

Remecas E. 2005b: Kelios pastabos apie Stasio Sajausko recenziją „E. Remecas. Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003. 107 p." – *Archeologia Lituana* 6, 172–175.

Rimša E. 2002: 1385 m. Krėvos akto antspaudai. – *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*. Vilnius, 79–98.

Sajauskas S. 2004a: Pirmųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetų ypatybės. – *Pinigų studijos* 2, 79–93.

Sajauskas S. 2004b: Šančių lobis: numizmatinio tyrimo problema. – *Lietuvos muziejų rinkiniai* 3, *VII mokslinė konferencija „Lituanistika muziejuose: faktai, sampratos, procesai"*, Kaunas, 6–12.

Sajauskas S., Kaubrys D. 1993: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika*. Vilnius: Žaltvykslė.

Sajauskas S., Kaubrys D. 2006: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika.* Katalogas. II dalis. Kaunas: Naujasis lankas.

Skurvydaitė L. 1999: Lietuvos valdovo titulas ir valdžia XIV a. pab. – XV a. viduryje. – *Lietuvos istorijos studijos* 7, 18–27.

Skurvydaitė L. 2000: Lietuvos valdovo Vytauto titulatūra: kada Vytautas ima tituluotis didžiuoju kunigaikščiu? – *Lietuvos istorijos studijos* 8, 8–19.

Stronczynski K. 1885: *Dawne monety polskie dynastyi Piastów i Jagiellonów* 3, Piotrków.

Tyszkiewicz J. 1875. *Skorowidz monet litewskich*, Warszawa.

Zabiela G. 1996: Šeimyniškėlių piliakalnio tyrinėjimai 1994 ir 1995 metais. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*, 73–76.

Zabiela G. 1997: Retos monetos iš Šeimyniškėlių piliakalnio. – *Kultūros paminklai* 4, 61–64.

Волкайте-Куликаускене Р., Лухтан А. (Volkaitė-Kulikauskienė, Luchtanas) 1981: Редкие монеты из восточной Литвы. – *Советская археология* 4, Москва, 265–270.

Вольтер Э. (Volter) 1888: Олавские раскопки. – *Виленский вестник* 206, 1–2.

Грималаускайте Д. (Grimalauskaitė) 2001: Монеты Великого Княжества Литовского конца XIV в. со зверем и легендой. – *Девятая всероссийская нумизматическая конференция. Великий Новгород 16–21 апреля 2001 г. Тезисы докладов и сообщений*, Санкт-Петербург, 120–123.

Грималаускайте Д. (Grimalauskaitė) 2006: Монеты Великого княжества Литовского в свете новых открытий: Литва (конец XX–начало XXI в.). – *Средневековая нумизматика Восточной Европы. Нумизматический сборник,* Москва, 137–161.

Гулецкі Д. (Hulecki) 2006: Адзінкавая знаходка ранняе манеты ВКЛ тыпу „ПЕЧАТЬ-Звер" у Расіі. – *Банкаўскі веснік* 16, Мінск, 55–57.

Лихачев Н. П. (Lichačiov) 1930: Материалы для истории русской и византийской сфрагистики. Печати с изображением тамги или родового знака. – *Труды музея палеографии* 2, Ленинград.

Ремецас Е. (Remecas) 2004: О датировке древнейших монет Великого княжества Литовского (конец XIV в.). – *Numizmatika* 19, Bratislava, 85–91.

Соболева Н. А. (Soboleva) 1991: *Русские печати.* Москва: Наука.

Федоров-Давыдов Г. А. (Fiodorov-Davydov) 1981: *Монеты Московской Руси.* Москва: Московский университет.

Gauta 2007 m. vasario mėn.
Priimta spaudai 2007 m. kovo mėn.

Summary

VYTAUTAS' COINS FEATURING A LION AND THE KNOT SYMBOL AS WELL AS THE INSCRIPTION *PEČAT* (CIRCA 1392–1393)

Eduardas Remecas

The article deals with one of the oldest types of coins of the Grand Duchy of Lithuania – those featuring a lion and the knot symbol on the obverse and the inscription *PEČAT* on the reverse. The dating of these coins is based on archaeological data and their similarity (in terms of striking technique and appearance) to Vytautas' coins dated 1393–1396 bearing a spearhead with a cross on one side and the inscription *PEČAT* on the other. Based on the three familiar restruck coins of the type under consideration, as well as the fact that the inscription *PEČAT* is made in a very primitive way, a conclusion is made that they are earlier coins than those bearing a spearhead with a cross on one side and the inscription *PEČAT* on the other. The latter are dated after the Astrava Treaty of 1392, when Vytautas became vicegerent of the GDL, after the appearance of the coins bearing a double cross on a shield on one side and a spearhead with a cross on the other (ca. 1392). Before the appearance of the coins featuring a lion and the knot symbol as well as the inscription *PEČAT* all staff of the mint must have been changed, as the striking technique of the coins was altered totally, and the appearance of the coins worsened. So, one can assume that the coins with a lion and the knot symbol could appear towards the end of 1392–the beginning of 1393. The venue of striking of these Vytautas' coins could only be the capital of the GDL, Vilnius – which could be assumed from the concentration of the finds of the coins.

Depicting a lion and the knot symbol on the obverse of his first coins, Vytautas, like Jogaila, could possibly wish to demonstrate his power within the entire GDL and his claims to all Russian lands, even those subordinate to the Golden Horde. Such great ambitions of Vytautas may have been resisted by the actual ruler of the GDL, Jogaila. He may have discontinued the striking of these coins, as this contradicted to Vytautas' position. Part of the coins already struck (the heaviest) may have been restruck into coins reflecting the actual position of Vytautas – those bearing Vytautas' personal symbol, a spearhead with a cross, indicating his title – the Duke of Trakai and Voluinia, and the inscription *PEČAT* on the other side of the coin.

Vytautas' coins are 15–18 mm in diameter and 0.6–1 g and over in weight. The average weight of the coins could be about 0.8 g, fineness about 937.5 or 15 lots – Vytautas' coins were struck of almost pure silver.

The coins under consideration change the previous dating of Vytautas' coins bearing a spearhead with a cross and the inscription *PEČAT.* The beginning of their striking could be not earlier than 1393, they were struck until 1396.